Αλβανία, γη της μνήμης

Véronique Vassal
Δρ Αρχαιολογίας

Η Αλβανία (*Shqipëria* στα αλβανικά, *Σκιπερία,* χώρα των αετών), ένα από τα μικρότερα κράτη της Ευρώπης με έκταση 28.748 τετραγωνικά χιλιόμετρα και 4 εκατομμύρια κατοίκους, κληρονόμησε ένα πλούσιο ιστορικό παρελθόν, του οποίου τα κατάλοιπα αποκαλύπτουν καθημερινά οι αρχαιολόγοι. Ευρισκόμενη στο σταυροδρόμι των βαλκανικών χωρών, μεταξύ της Ελλάδας και της Ιταλίας, επηρεαζόταν πάντοτε άμεσα από τα μεγάλα ιστορικά και πολιτιστικά γεγονότα που λάμβαναν χώρα στην Κεντρική Ευρώπη και στη μεσογειακή λεκάνη. Σκοπός αυτού του άρθρου είναι να δώσει μια μικρή ιδέα της ποικιλομορφίας και του αρχαιολογικού πλούτου της χώρας, μέσα από μια σύντομη παρουσίαση της ιστορίας της και ορισμένων επιλεγμένων αρχαιολογικών χώρων.

Σύντομη ιστορική επισκόπηση

Την περιοχή αυτή της δυτικής Βαλκανικής χερσονήσου κατοικούσαν τουλάχιστον από την Εποχή του Σιδήρου (περ. 1000 π.Χ.) οι Ιλλυριοί, ένα ινδοευρωπαϊκό φύλο. Τα φυσικά όρια της Ιλλυρίας, που ξεπερνούσαν κατά πολύ αυτά της σημερινής Αλβανίας, αποτελούσαν στον Βορρά οι ποταμοί Σάβος και Δράβος (βόρεια της Σλοβενίας), στον Νότο η Ήπειρος με βορειότερο όριο την κοιλάδα του Αώου, στην Ανατολή οι ποταμοί Μοράβας και Αξιός και η οροσειρά της Πίνδου και τέλος στη Δύση η Αδριατική. Στην αρχαιότητα φαίνεται πως οι Έλληνες ονόμαζαν Ιλλυριούς όχι μόνο τα κυρίως ιλλυρικά φύλα (Ταυλάντιους, Εγχελείς, Βυλλίονες, Δασσαρήτιους, κ.ά.) που κατοικούσαν στη βόρεια Αλβανία και το Μαυροβούνιο αλλά και συγγενικούς λαούς της ευρύτερης περιοχής των δυτικών Βαλκανίων, όπως μας πληροφορεί ο Αππιανός ο Αλεξανδρεύς, ιστορικός του 2ου αιώνα μ.Χ. (*Ιλλυρική*, 4.1). Οι Ιλλυριοί, που θεωρούνται ως ένας από τους σημαντικούς αλλά σχετικά άγνωστους αρχαίους λαούς της Βαλκανικής, τράβηξαν από νωρίς την προσοχή των γλωσσολόγων, των ιστορικών, των αρχαιολόγων και των ανθρωπολόγων. Αν και τα παλαιότερα γραμμένα στην αλβανική γλώσσα έγγραφα δεν τοποθετούνται παρά μόλις στον 15ο αιώνα, οι πρώτες αναφορές που αφορούν άμεσα τους Αλβανούς χρονολογούνται ήδη στον 11ο αιώνα, όπου οι βυζαντινοί χρονογράφοι τους ονομάζουν *Αλβανούς* ή *Αρβανίτες*. Ακόμη παλαιότερα βρίσκουμε το όνομα *Αλβανοί* και *Αλβανόπολις* στον Πτολεμαίο, τον 2ο αιώνα μ.Χ. Μέλος της οικογένειας των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών, η αλβανική γλώσσα αποτελεί μόνη της μια ομάδα, διαχωριζόμενη από όλες τις συγγενικές γλώσσες. Οι αλβανοί ιστορικοί και γλωσσολόγοι προσπάθησαν τα τελευταία πενήντα χρόνια να αποδείξουν τη συνέχεια μεταξύ Ιλλυριών και Αλβανών, παρά την ύπαρξη σημαντικού χρονολογικού κενού. Ενώ η ακαδημαϊκή συζήτηση πάνω στην εθνογένεση και την αυτοχθονία των Αλβανών συνεχίζεται σε διεθνή κλίμακα, ομοφωνία φαίνεται να εξασφαλίζεται τουλάχιστον όσον αφορά το γεγονός ότι οι Αλβανοί είναι από τους παλαιότερους λαούς στα Βαλκάνια, με εξαίρεση τους Έλληνες.

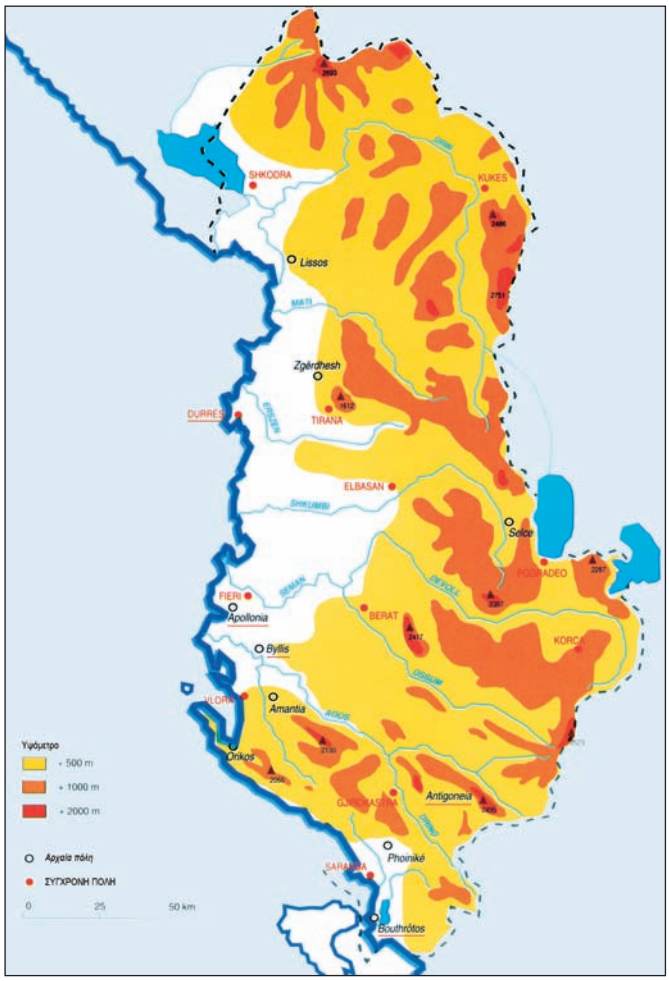

1. Γεωφυσικός χάρτης της Αλβανίας με τις σύγχρονες πόλεις και τους κυριότερους αρχαιολογικούς χώρους (Πηγή: P. Cabanes, *Albanie, Le pays des aigles*, Aix-en-Provence 1994, σ. 6).

Οι πρώτες εμπορικές επαφές μεταξύ των προγόνων των ιστορικών Ιλλυριών και των Ελλήνων στο Ιόνιο Πέλαγος και

2. Απολλωνία, τμήμα των τειχών που παρουσιάζει δύο διαφορετικές οικοδομικές φάσεις (Φωτογραφία: Elio Hobdari).

την Αδριατική χρονολογούνται στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού. Διατηρούνται στους μύθους που διασώζουν οι αρχαίοι συγγραφείς για τα πρώτα θαλάσσια ταξίδια στο Αιγαίο και την Αδριατική. Επισημαίνουν την άφιξη του Κάδμου και της Αρμονίας στη γη των Ιλλυριών, τις περιπέτειες του Ηρακλή αλλά και εκείνες των Λιβυρνών που κυριαρχούσαν στην Αδριατική και το Ιόνιο Πέλαγος. Στις ακτές της Αδριατικής, ελληνικές αποικίες, όπως η Επίδαμνος και η Απολλωνία, που ιδρύονται κατά την αρχαϊκή περίοδο, αλλά και εμπορικοί σταθμοί, όπως η Λισσός, συμβάλλουν στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη της περιοχής. Τον 4ο αιώνα π.Χ. το οργανωμένο πλέον βασίλειο των Ιλλυριών έχει αποκτήσει τέτοια δύναμη ώστε να απειλεί τους Μακεδόνες. Τους Ιλλυριούς αντιμετώπισε και αναχαίτισε πρώτα ο Φίλιππος ο Β΄ και στη συνέχεια ο Μ. Αλέξανδρος. Οι πειρατικές επιδρομές των Ιλλυριών στα παράλια της Αδριατικής κατά την ελληνιστική εποχή προκάλεσαν την επέμβαση των Ρωμαίων. Το κράτος τους καταλύθηκε λίγο αργότερα από τους Ρωμαίους, που τους τιμώρησαν ως συμμάχους των Μακεδόνων μετά τη νίκη τους στην Πύδνα, το 168 π.Χ. Κατά την περίοδο της ρωμαιοκρατίας η περιοχή ενσωματώνεται στο ρωμαϊκό κράτος και με τη διαίρεση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, επί Διοκλητιανού, χωρίζεται ο ιλλυρικός τομέας (*Illyricum*), με τη Δαλματία να παραμένει στη Δύση και το άλλο τμήμα να γίνεται μέρος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας της Ανατολής. Η περιοχή αποτελεί κατόπιν αντικείμενο διενέξεων μεταξύ Βυζαντινών και Βουλγάρων, αλλά επίσης μεταξύ της Εκκλησίας της Ρώμης και της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Στα 1190 ιδρύεται το πρώτο αλβανικό κράτος, το Πριγκιπάτο της Αλβανίας, με πρωτεύουσα την Κρόια (Kruja), αλλά χάνεται γρήγορα τον επόμενο αιώνα. Στα 1272 ο Κάρολος ο Ανδεγαυός (Charles d'Anjou) ανακηρύσσεται βασιλιάς της Αλβανίας (*rex Albaniae*) και τον 14ο αιώνα ο σέρβος τσάρος Στέφανος Ντουσάν προσαρτά το κράτος πριν το κατακτήσουν οι Οθωμανοί. Αυτή η κατάκτηση θα διαρκέσει έως τις αρχές του 20ού αιώνα. Δεν θα διακοπεί παρά μόνο από την εξέγερση του Γεωργίου Καστριώτη, ο οποίος κατά την περίοδο 1444-

3. Απολλωνία, άποψη του μνημείου των Αγωνοθετών με την αναστηλωμένη πρόσοψη, από το εσωτερικό. Στη φωτογραφία διακρίνεται η ορθογώνια κάτοψη του μνημείου.

1468 επιβάλλει την ανεξαρτησία του απέναντι στον Σουλτάνο και υψώνει στην ακρόπολη της Κρόια τη σημαία με το οικόσημο της οικογένειάς του. Αυτή η σημαία είναι μέχρι σήμερα η εθνική σημαία της χώρας, «ο δικέφαλος αετός».

Κατά τη διάρκεια της παρακμής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Αλβανία γίνεται το αντικείμενο του πόθου καθενός από τα γειτονικά κράτη, όπως και των μεγάλων δυνάμεων της εποχής (Αγγλίας, Ρωσίας, Γαλλίας, Ιταλίας, Γερμανίας, Αυστροουγγαρίας).

Παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου η Αλβανία ανακηρύσσεται «κράτος ανεξάρτητο και κυρίαρχο», αλλά αυτό παραμένει ένα όνειρο, καθώς οι μεγάλες δυνάμεις δεν το εννοούν με τον ίδιο τρόπο.

Η Ιταλία, της οποίας η πολιτική και οικονομική επιρροή είναι μεγάλη, καταλήγει κάνοντάς την προτεκτοράτο της και την κατέχει στρατιωτικά μεταξύ των ετών 1939-1943, ακολουθούμενη από τη Γερμανία μέχρι το 1944.

Η αντίσταση πετυχαίνει να ελευθερώσει τη χώρα από την κατοχή για να επιβάλει αμέσως ένα σοσιαλιστικό καθεστώς που εγκαθιδρύει μια τρομοκρατία χωρίς προηγούμενο με επικεφαλής τον Ενβέρ Χότζα. Η χώρα απομονώνεται απόλυτα απέναντι στο εξωτερικό.

Βγαίνοντας από τον κομμουνισμό η χώρα πρέπει να αντιμετωπίσει τεράστια οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα. Αυτή η οικονομική κατάσταση, παρά κάποιες αναμφισβήτη-

4. Δυρράχιο, λεπτομέρεια από ψηφιδωτό ελληνιστικής εποχής (Φωτογραφία: Elio Hobdari).

5. Βουθρωτός, γενική άποψη του αρχαιολογικού χώρου πάνω στο νησάκι Ksamil. Στο βάθος δεξιά βρίσκεται η λίμνη του Βουθρωτού (Φωτογραφία: Alket Islami).

τες προόδους, τοποθετεί την Αλβανία μεταξύ των πιο φτωχών χωρών της Ευρώπης.

Αρχαιολογικοί χώροι
Επίδαμνος - Δυρράχιον (σημερινό Durrës)

Το Δυρράχιο είναι η δεύτερη πόλη της Αλβανίας. Σε απόσταση 45 χλμ. από τα Τίρανα, είναι από την αρχαιότητα ένα σημαντικό λιμάνι. Σύμφωνα με τα κείμενα των αρχαίων συγγραφέων, η κορινθιακή-κερκυραϊκή αποικία της Επιδάμνου (μετονομάστηκε κατά τη ρωμαϊκή εποχή σε Δυρράχιο) ιδρύθηκε το 627 π.Χ. Η ίδρυσή της είναι συνδεδεμένη με την ανάγκη των ελληνικών πόλεων της Κέρκυρας και της Κορίνθου να βρουν νέες διόδους και να επεκτείνουν την εμπορική τους δραστηριότητα στα βορειοδυτικά της χερσονήσου. Σύμφωνα με τον λατίνο συγγραφέα Αππιανό, που αναφέρει την ίδρυση της αποικίας της Επιδάμνου-Δυρραχίου, ο Επίδαμνος (βάρβαρος βασιλιάς, ίσως Ιλλυριός) ίδρυσε μια πόλη στην οποία έδωσε το όνομά του. Κοντά σε αυτήν την πόλη, ο ανιψιός του Επίδαμνου, ο Δυρράχιος, κατασκεύασε ένα λιμάνι στο οποίο επίσης έδωσε το όνομά του. Στο τέλος της αφήγησης του Αππιανού μπαίνει στο παιχνίδι και ο έλληνας ήρωας Ηρακλής, ο οποίος θεωρείται από τους κατοίκους της Επιδάμνου-Δυρραχίου ως ο ιδρυτής της αποικίας. Σε πολύ λίγο χρόνο η αποικία της Επιδάμνου έγινε μια μεγάλη πόλη. Ο Θουκυδίδης τη χαρακτηρίζει ως «μεγάλη πόλη με σημαντικό πληθυσμό», κάτι που εξηγείται αναμφίβολα από το γεγονός ότι ήδη από την ίδρυσή της αφομοιώνει τον ιλλυρικό πληθυσμό. Δεν πρόκειται για μια απλή αγροτική εγκατάσταση, αλλά για ένα σημαντικό κέντρο παραγωγής και μια ενεργή εμπορική πόλη, που δεν ήταν μόνο ο εμπορικός σταθμός της Κέρκυρας και της Κορίνθου στην Ιλλυρία. Εξαιρετικές αρχαιολογικές ανακαλύψεις αποκαλύπτουν την ύπαρξη από τον 7ο αιώνα π.Χ. μιας έντονης παραγωγικής δραστηριότητας. Βεβαιώθηκε η ύπαρξη κεραμικών εργαστηρίων που αναπαρήγαν τους τύπους των κορινθιακών κεραμικών. Αποκαλύφθηκαν ερείπια μνημειακών κατασκευών, διακοσμημένων με πήλινα έργα πλαστικής μεγάλης ομορφιάς, που μιμούνται τα κερκυραϊκά πρότυπα, αλλά είναι έργα ντόπιων καλλιτεχνών.

Αυτή η παραγωγή ήταν συνδεδεμένη με μια εμπορική δραστηριότητα ανάλογη με τις ανάγκες των ελληνικών μητροπόλεων και με αυτών του εσωτερικού της ιλλυρικής χώρας. Η εξαγωγή του μετάλλου χρησιμοποιούμενου για την κοπή νομισμάτων, του χαλκού και κυρίως του αργύρου, δανειζόταν στην πραγματικότητα την αρχαία οδό των Κανδα-

6. Βουθρωτός, οι ρωμαϊκές θέρμες (Φωτογραφία: Elio Hobdari).

7. Βουθρωτός, το θέατρο της πόλης κτίστηκε τον 3ο αιώνα π.Χ. (Φωτογραφία: Elio Hobdari).

ουϊανών στο εσωτερικό τμήμα της χώρας της Ιλλυρίας, «την οδό του αργύρου», της οποίας τα ίχνη ακολούθησε μερικούς αιώνες αργότερα η Εγνατία οδός.[1]

Στη διάρκεια του δευτέρου μισού του 5ου αιώνα π.Χ. κοινωνικά προβλήματα και εξεγέρσεις σημειώνονται στην πόλη, η οποία έχει μεγαλώσει υπερβολικά. Η αύξηση της βιοτεχνικής παραγωγής και των εμπορικών συναλλαγών οδήγησε στην ανάπτυξη ενός σημαντικού κοινωνικού στρώματος βιοτεχνών, εμπόρων και θαλασσοπόρων στους κόλπους των Ιλλυριών, που πλούτισε σημαντικά. Αντιπροσωπεύει μια νέα οικονομική και πολιτική δύναμη που αντιτίθεται στην παλιά ολιγαρχία της πόλης. Στα 437 π.Χ. μια βίαιη εξέγερση ξεσπάει στην πόλη. Οι αρχαιολογικές ανασκαφές αποκαλύπτουν αυτήν την περίοδο συγκέντρωση Ιλλυριών στην ελληνική αποικία, και φέρνουν στο φως, σε μεγάλη ποσότητα, όπλα, κράνη, κοσμήματα και παραδοσιακά νεκρικά αγγεία, τυπικά ιλλυρικά. Το Δυρράχιο τελικά εντάχθηκε στο Ιλλυρικό κράτος και από το δεύτερο μισό του 4ου αιώνα π.Χ. η ιστορία του Δυρραχίου αναμιγνύεται με αυτήν του ιλλυρικού βασιλείου. Αυτή η νέα πολιτική εξάρτηση ήταν προνομιακή για την πόλη, η οποία είδε το εμπόριό της και την ανάπτυξή της στο εσωτερικό του κράτους της Νότιας Ιλλυρίας να επεκτείνονται. Το Δυρράχιο διέδωσε τον ελληνιστικό πολιτισμό στην Ιλλυρία, όπως αποδεικνύουν πολλές αρχαιολογικές ανασκαφές.

Ένα από τα σημαντικότερα σωζόμενα αρχιτεκτονικά μνημεία αποτελεί η αγορά (*forum* ή *macellum*). Πρόκειται για μια μεγάλη κυκλική πλατεία διαμέτρου 18 μ. που περιβαλλόταν από μια κομψή στοά λεπτών κιόνων με κιονόκρανα, η οποία χρονολογείται στα τέλη του 5ου αιώνα μ.Χ. Αυτή η πλατεία ήταν διακοσμημένη με μια κρήνη από την οποία δεν υφίστανται παρά τμήματα της λιθοδομίας. Στο εξωτερικό της στοάς, μια σειρά καταστημάτων και αποθηκών που χωρίζονται από τοίχους τοποθετημένους ακτινωτά επιβεβαιώνουν τον εμπορικό χαρακτήρα αυτού του μνημειακού συνόλου. Το αμφιθέατρο είναι κατασκευή της εποχής των Αντωνίνων (2ος αι. μ.Χ.). Σήμερα βρίσκεται εντός των τειχών που κατασκεύασε ο αυτοκράτωρ Αναστάσιος κατά τον 6ο αιώνα. Το πλήρες ύψος τους δεν διατηρείται παρά στο τμήμα που βρίσκεται επάνω στον λόφο.

Η πόλη διαθέτει αρχαιολογικό μουσείο, το πιο νεόδμητο σ' όλη την Αλβανία. Κατασκευασμένο το 2001, στεγάζει στο ισόγειο προθήκες που παρουσιάζουν κορινθιακή κεραμική και μια σημαντική συλλογή πήλινων ειδωλίων και προτομών που βρέθηκαν στις νεκροπόλεις.

Απολλωνία

Η αρχαία πόλη της Απολλωνίας βρίσκεται στα νότια του Δυρραχίου, στο κέντρο της Αλβανίας. Είναι σήμερα το μεγαλύτερο αρχαιολογικό πάρκο της χώρας, με επιφάνεια περίπου 800 στρεμμάτων.

Η Απολλωνία της Ιλλυρίας, που ιδρύθηκε στα 600 π.Χ., είναι πολύ διαφορετική από την Επίδαμνο-Δυρράχιο, που ιδρύθηκε βορειότερα στα 627-625 π.Χ. Ενώ η τοποθεσία της Επιδάμνου έχει ολοκληρωτικά σκεπαστεί από τη σύγχρονη πόλη του Δυρραχίου (Durrës), αυτή της Απολλωνίας διατηρεί τη μονή της Θεοτόκου, της οποίας ο ναός χρονολογείται στον 14ο αιώνα.

Η Απολλωνία ιδρύθηκε από Κερκυραίους και διακόσιους κορινθίους αποίκους, που οδηγήθηκαν από τον Γύλακα, τυραννο της Κορίνθου, στον οποίο οφείλεται και το πρώτο της όνομα (Γυλάκεια). Μετά την πτώση της τυραννίας στην Κόρινθο, η πόλη πήρε το όνομα του θεϊκού ιδρυτή που τιμούσε, του Απόλλωνα.

Τα δυο λιμάνια της ιλλυρικής ακτής, η Απολλωνία και το Δυρράχιο, ιδρύθηκαν για να αναπτυχθούν οι ανταλλαγές με το εσωτερικό της Ιλλυρίας. Τη στιγμή μάλιστα που συνέβαλε στη δημιουργία αυτών των αδριατικών πόλεων στα τέλη του 7ου αιώνα π.Χ., η Κόρινθος ίδρυε επίσης την Ποτίδαια (στα 600 π.Χ.) στον Θερμαϊκό κόλπο, καθώς έψαχνε τρόπο να ελέγξει τα δύο άκρα ενός διαβαλκανικού δρόμου, που ενισχύθηκε με την Εγνατία Οδό κατά τον 2ο αιώνα π.Χ. Τα πλούτη σε μεταλλεία στο εσωτερικό της Ιλλυρίας, κυρίως τα μεταλλεύματα αργύρου, επέτρεψαν για παράδειγμα στον Ιλλυριό Δαμάστιο (πιθανά στην περιοχή της λίμνης Αχρίδας) να κόψει αργυρά νομίσματα τον 4ο αιώνα π.Χ. Είναι πιθανόν η Κόρινθος, η οποία έκοβε νόμισμα ποιότητας χωρίς να διαθέτει μεταλλεύματα, να είχε σκοπό να εξασφαλίσει τον έλεγχο αυτών των μεταλλείων ήδη από τον 6ο αιώνα π.Χ.

Τα τείχη της αρχαίας πόλης εκτείνονται σε έκταση πάνω από 5 χιλιόμετρα. Διαθέτουν πέντε πύλες και μία πυλίδα. Με εξαίρεση μία πύλη που βρίσκεται στο νοτιοανατολικό άκρο, οι

8. Βυλλίς, γενική άποψη του θεάτρου και της γειτονικής στοάς (Φωτογραφία: Elio Hobdari).

υπόλοιπες είσοδοι βρίσκονται όλες στο βόρειο μισό της πόλης, που ελέγχεται από δύο λόφους. Αυτοί οι λόφοι διαθέτουν το δικό τους τείχος και τις δικές τους εισόδους. Πύργοι, κυκλικοί και ημικυκλικοί, δεν έχουν εντοπιστεί παρά στην δυτική διαδρομή των τειχών και κοντά στις πύλες.

Η μεγάλη νεκρόπολη της Απολλωνίας βρίσκεται στην μικρή κοιλάδα της Kryegjäte στα ανατολικά/νοτιοανατολικά της πόλης· χαρακτηρίζεται, όπως και οι άλλες νεκροπόλεις αυτής της περιοχής, από την ύπαρξη τύμβων. Αυτοί οι τύμβοι έδωσαν πολυάριθμους τάφους του τέλους της κλασικής και της ελληνιστικής εποχής που πιστοποιούν τη διατήρηση ορισμένων νεκρικών εθίμων στις διαδοχικές χρονολογικές περιόδους: καύσεις νεκρών, σαρκοφάγους από ασβεστόλιθο, κεραμοσκεπείς και λακκοειδείς τάφους, πίθους για τα παιδιά.

Στους ρωμαϊκούς χρόνους χρονολογείται το μνημείο των Αγωνοθετών ή βουλευτήριο (2ος αι. μ.Χ.). Πρόκειται για ένα κτίριο πολύ ιδιαίτερο, αποτελούμενο από προθάλαμο, ένα μικρό κοίλο με ορχήστρα εγγεγραμμένο σε ορθογώνιο, και στο πλάι μια στοά με δίρριχτη στέγη διαστάσεων 15x19 μ. Οι τοίχοι είναι κατασκευασμένοι από μικτή τοιχοποιία, με τοπικούς λιθοπλίνθους και τούβλα· η μνημειακή πρόσοψη ήταν διακοσμημένη με κορινθιακούς κίονες και ένα γλυπτό γείσο.

Η μονή και ο ναός της Θεοτόκου στεγάζουν σήμερα ένα μέρος του αρχαιολογικού υλικού που αποκαλύφθηκε στον αρχαιολογικό χώρο.

Βουθρωτός ή Βουθρωτό (Butrint)

Χτισμένος πάνω στο νησάκι Ksamil, στη νοτιοανατολική άκρη της Αλβανίας, ο Βουθρωτός βρίσκεται ακριβώς απέναντι από το νησί της Κέρκυρας, σε απόσταση 19 χλμ. από τη σύγχρονη πόλη Saranda (Άγιοι Σαράντα). Το νησάκι Ksamil βρέχεται στα δυτικά από τα νερά του Ιονίου Πελάγους, στα ανατολικά από τη λίμνη του Βουθρωτού και στα νότια από τον πορθμό Βιβάρι που συνδέει τη λίμνη με τη θάλασσα.

Ο Βουθρωτός υπήρξε το κέντρο της αρχαίας επικράτειας του «κοινού» των Πρασσαίβων, μιας από τις κύριες φυλές της Χαονίας, περιοχής της αρχαίας Ηπείρου που εκτεινόταν μεταξύ του Ιονίου Πελάγους και του ποταμού Θύαμι μέχρι τα Ακροκεραύνια όρη.

Ήταν ο Βουθρωτός αποικία ή πόλη αυτοχθόνων; Η ίδρυση της πόλης ανάγεται στο μύθο. Σύμφωνα με την *Αινειάδα* του Βιργιλίου, ο Βουθρωτός ιδρύθηκε από τον Τρώα Έλενο, γιο του Πριάμου, που πα-

9. Αντιγόνεια, τα ερείπια ελληνιστικής οικίας με περιστύλιο (Φωτογραφία: Alket Islami).

10. Αντιγόνεια, γενική άποψη της πόλης που ήταν κτισμένη με ορθογώνιο πολεοδομικό σύστημα (Φωτογραφία: Alket Islami).

ντρεύτηκε την Ανδρομάχη, τη χήρα του Έκτορα. Ανέκαθεν αυτή η πόλη θεωρήθηκε ως αποικία που ιδρύθηκε από τους Έλληνες, αλλά κανένα ιστορικό ή αρχαιολογικό τεκμήριο δεν το έχει επιβεβαιώσει.

Οι αρχαιολογικές ανασκαφές τοποθετούν την ίδρυση της πόλης του Βουθρωτού στον 5ο-4ο αιώνα π.Χ. με βάση τις ενδείξεις που δείχνουν ότι εκείνη την εποχή αναπτύχθηκαν τα μέσα παραγωγής των Πρασσαίβων, που πέρασαν από τη φυλετική οργάνωση σε μια κοινωνία που κυβερνούνταν από μια αριστοκρατία.

Ο Βουθρωτός γνωρίζει την πιο μεγάλη του ανάπτυξη κατά την ελληνιστική εποχή, από το δεύτερο μισό του 3ου αιώνα έως το τέλος του 2ου αιώνα π.Χ. Το μεγαλύτερο μέρος των αρχαίων ελληνικών επιγραφών που αποκαλύφθηκαν στο Βουθρωτό χρονολογούνται στον 3ο αιώνα π.Χ., ενώ ένας μικρός αριθμός λατινικών επιγραφών ανήκει στην περίοδο της ρωμαϊκής κυριαρχίας.

Ο αρχαιολογικός χώρος του Βουθρωτού περιλαμβάνει ένα σημαντικό μνημειακό σύνολο συγκεντρωμένο γύρω από το θέατρο του 3ου αιώνα π.Χ., με το ναό του Ασκληπιού και το ιερό του Διός Σωτήρος, θέρμες της ρωμαϊκής εποχής, τείχη καλά διατηρημένα με όμορφες πύλες και τα ερείπια του ρωμαϊκού υδραγωγείου, του βαπτιστηρίου και ενός μεγάλου βυζαντινού ναού.

Βυλλίς

Ο αρχαιολογικός χώρος της Βυλλίδος εντυπωσιάζει χάρη στην εκπληκτική θέση του πάνω από την κοιλάδα Vjosa στα 524 μ. πάνω από τη στάθμη της θάλασσας.

Αυτή η πόλη ιδρύθηκε τον 4ο αιώνα π.Χ. από τις ιλλυρικές φυλές των Βυλλιόνων που θεωρούσαν τους εαυτούς τους απογόνους του Νεοπτόλεμου, γιου του Αχιλλέα. Η πόλη της Βυλλίδος γνώρισε μεγάλη οικονομική, πολιτική και πολιτιστική ανάπτυξη. Έγινε η πιο μεγάλη πόλη της Νότιας Ιλλυρίας. Καθώς βρισκόταν κοντά στην κορινθιακή αποικία της Απολλωνίας, υιοθέτησε τα επιτεύγματα του ελληνικού πολιτισμού.

Η πόλη χαρακτηρίζεται από μεγάλα τείχη με καλή διάταξη που διαμορφώνουν μια τριγωνική έκταση καλά προσαρμοσμένη στο ανάγλυφο. Το μήκος τους είναι 2.250 μ. και διαθέτουν τουλάχιστον επτά πύλες. Πολλοί πύργοι επέτρεπαν τον έλεγχο και τη στερέωση των τειχών, ενώ η κατασκευή τους τοποθετείται περίπου στο δεύτερο τέταρτο του 4ου αιώνα π.Χ. Έναν αιώνα αργότερα εφαρμόστηκε ένα ορθογώνιο πολεοδομικό σύστημα που όριζε οικοδομικά τετράγωνα διαστάσεων 96 x 96 μ. Η κατοίκηση αναπτύσσεται εκείνον τον καιρό προς τη νότια πλαγιά της πόλης, με μεγάλες κατοικίες εφοδιασμένες με τις απαραίτητες δεξαμενές για τη συλλογή του νερού. Η πόλη διέθετε αγορά και ένα θέατρο, του οποίου το σχέδιο θυμίζει εκείνο της Δωδώνης. Τα εδώλιά του χρησιμοποιήθηκαν κατά τη βυζαντινή εποχή για την ανέγερση εσωτερικού τείχους που επέτρεπε τη μείωση στο μισό της προς υπεράσπιση έκτασης. Το θέατρο είναι κατασκευασμένο σε μια από τις πλευρές της αγοράς, απέναντι από τη νότια είσοδο της πόλης. Ο αρχιτέκτονας είχε προβλέψει μεταξύ του θεάτρου και της εισόδου μια στοά μήκους 60 μ. και πλάτους 11 μ. Οι θεατές μπορούσαν να συγκεντρώνονται εκεί πριν από τις παραστάσεις και να κάνουν τον περίπατό τους στη στοά.

Το δεύτερο μνημείο που ήρθε στο φως μέσα στην αγορά είναι μια στοά μήκους 140 μ. Οι κίονες του ισογείου, που ήταν και οι πιο ψηλοί, ήταν δωρικού ρυθμού, ενώ αυτοί του ορόφου ανήκαν στον ιωνικό ρυθμό.

Η πόλη γνώρισε ιδιαίτερη ανάπτυξη κατά την ύστερη αρχαιότητα και τη βυζαντινή εποχή, ειδικά τον 5ο και 6ο αιώνα, όπως επιβεβαιώνουν οι πέντε παλαιοχριστιανικές βασιλικές της Ιουστινιάνειας περιόδου· η μία από τις βασιλικές περιστοιχίζεται από μεγάλα επισκοπικά κτίρια. Οι πέντε βασιλικές της Βυλλίδος και τα ψηφιδωτά τους αποτελούν ένα σημαντικό τεκμήριο της ανάπτυξης της παλαιοχριστιανικής αρχιτεκτονικής και της λειτουργικής οργάνωσης των εκκλησιών κατά τον 6ο αιώνα. Αυτοί οι ναοί παρουσιάζουν αρκετά απλά αρχιτεκτονικά σχέδια: τρίκλιτοι, κάποιες φορές με εγκάρσιο κλίτος και ημικυκλικές αψίδες, νάρθηκα και μικρά παράπλευρα προσκτίσματα (αδιευκρίνιστης χρήσης, ίσως ταφικά) και με τρίβηλο, χαρακτηριστικό των ναών του Ιλλυρικού (*Illyricum*), που επέτρεπε την είσοδο στο κεντρικό κλίτος από ένα τριμερές άνοιγμα με κίονες.

Αντιγόνεια

Είναι μια από τις σημαντικότερες πόλεις της Χαονίας, της χώρας του αρχαίου ηπειρωτικού έθνους των Χαόνων. Τα ερείπια της αρχαίας πόλης βρίσκονται στη Νότια Αλβανία, σε ένα λόφο κοντά στο χωριό Saraqinishte, περίπου 5 χλμ. από την πόλη-μουσείο Gjirokaster (Αργυρόκαστρο). Η πόλη φέρει το όνομα της πριγκίπισσας Αντιγόνης που ήρθε από την Αλεξάνδρεια για να παντρευτεί τον βασιλιά της Ηπείρου Πύρρο στις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ. Η πόλη χτίστηκε στις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ. και το απόγειό της τοποθετείται μεταξύ των μέσων του 3ου και των μέσων του 2ου αιώνα π.Χ.

Οι οχυρώσεις ακολουθούν το σχήμα του λόφου πάνω στον οποίο έχει χτισθεί η πόλη. Το τείχος, πλάτους 3,50 μ. και μήκους 4 χλμ., περιβάλλει την πόλη και την προστατεύει από όλες τις πλευρές. Στο εσωτερικό των τειχών η πόλη έχει χτισθεί σύμφωνα με ένα ορθογώνιο σχέδιο, με οικοδομικά τετράγωνα χωρισμένα το ένα από το άλλο με δρόμους που έχουν προσανατολισμό από τα βόρεια προς τα νότια και από τα ανατολικά προς τα δυτικά. Οι κατοικίες είναι άλλοτε τετράγωνης κάτοψης με κεντρική αυλή και περιστύλιο, άλλοτε σπίτια με αυλή και έναν ή δύο εξώστες. Πολλά βιοτεχνικά εργαστήρια (βυρσοδεψεία, εργαστήρια κοσμημάτων, κ.ά.) αποκαλύφθηκαν στο κέντρο της πόλης, όπου κατοικούσε η αριστοκρατία. Οι ανασκαφές των κατοικιών της Αντιγόνειας έδωσαν έναν μεγάλο αριθμό πήλινων και χάλκινων αντικειμένων, εργαλεία χάλκινα ή σιδερένια καθώς και νομίσματα. Τα χρηστικά αγγεία αναπαράγουν τύπους γνωστούς στην Ήπειρο και την Ιλλυρία. Οι αρχαιολόγοι έφεραν επίσης στο φως πήλινα διακοσμητικά αντικείμενα, ακρωτήρια και ρόδακες.

Αποκαλύφθηκαν ακόμα πολλά χάλκινα ειδώλια, δύο από τα οποία είναι ιδιαίτερης ομορφιάς και μεγάλης καλλιτεχνικής αξίας. Το ένα παρουσιάζει τον Ποσειδώνα όρθιο και γυμνό, προτείνοντας με το ανασηκωμένο αριστερό του χέρι μια τρίαινα και κρατώντας στο δεξί του μια φιάλη (*patera*). Το άλλο ειδώλιο αναπαριστά μια Σφίγγα.

Κατά τη διάρκεια του δευτέρου μισού του 2ου αιώνα π.Χ., η πόλη γνωρίζει ξαφνικά μια απότομη επιβράδυνση της δραστηριότητάς της. Είναι πιθανό αυτό το γεγονός να σχετίζεται με τα συμβάντα του έτους 167 π.Χ., όταν οι ρωμαϊκές λεγεώνες του Αιμίλιου Παύλου πραγματοποίησαν εκστρατεία για να τιμωρήσουν την Ήπειρο. Οι συνέπειες αυτής της εκστρατείας ήταν, σύμφωνα με τον Τίτο Λίβιο, η υποδούλωση 150.000 ανθρώπων και η καταστροφή 70 πόλεων. Ο ιστορικός Τίτος Λίβιος υπαινίσσεται προφανώς τις μολοσσικές πόλεις που κατείχε ο βασιλιάς της Μακεδονίας Περσέας κατά τον τρίτο μακεδονικό πόλεμο (172-168 π.Χ.), αλλά οι αριθμοί που δίνει είναι τόσο μεγάλοι που επιτρέπουν να σκεφτούμε ότι η στρατιωτική επιχείρηση του Αιμίλιου Παύλου κατέστρεψε σίγουρα και άλλες περιοχές της Ηπείρου, όπως τη Χαονία, της οποίας η Αντιγόνεια ήταν μια από τις κύριες πόλεις. Τα ερείπια των κατοικιών της Αντιγόνειας είχαν θαφτεί κάτω από ένα στρώμα στάχτης που προδίδει τη βίαιη καταστροφή της πόλης.

Αρχαιολογικές έρευνες στην Αλβανία διεξάγονταν ακόμα και κατά τα χρόνια της κομμουνιστικής δικτατορίας, δυστυχώς όμως πολλές πληροφορίες έχουν σήμερα χαθεί, οι εκδόσεις είναι παλιές και κυρίως στα αλβανικά. Αν και πολλές ξένες αρχαιολογικές αποστολές αναπτύσσουν δραστηριότητα στην Αλβανία και παρά τη δημιουργία διαφόρων ιδρυμάτων, τα οποία ευνοούν τις ενέργειες προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, αυτή σήμερα είναι ευάλωτη και απειλείται μέσα στο πλαίσιο μιας κοινωνίας και ενός οικονομικού συστήματος που μεταβάλλεται. Στο σύνολό της, απαιτεί επείγουσα φροντίδα, ώστε να αποφευχθούν ανεπανόρθωτες ζημιές.

Η διάσωση και η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της Αλβανίας πρέπει να συνοδευτούν από συστηματική αξιοποίηση των αρχαιολογικών χώρων. Ο πολιτιστικός τουρισμός δεν μπορεί να αναπτυχθεί παρά μόνο στη βάση της προστασίας, της διατήρησης και της αξιοποίησης της αρχαιολογικής και πνευματικής κληρονομιάς που ευνοεί τις διεθνείς συνεργασίες.

Μετάφραση από τα γαλλικά: Φωτεινή Κοκκίνη

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

[1] Η Εγνατία οδός (Via Egnatia) ήταν η προέκταση στην Ελλάδα της Αππίας οδού (Via Appia) που συνέδεε την Ρώμη με το Μπρίντεζι. Κατασκευασμένη κατά τον 2ο αιώνα π.Χ., φέρει το όνομα του κυβερνήτη που την κατασκεύασε, του ανθύπατου Εγνατίου. Ξεκινώντας από το Δυρράχιο και την Απολλωνία, με μήκος περίπου 800 χλμ., διασχίζει όλη τη Βόρεια Ελλάδα μέχρι τα Κύψελα (σημερινή Τουρκία).

Το θεσμικό πλαίσιο για την πολιτιστική κληρονομιά στην Αλβανία

Ο Υπουργός Πολιτισμού, Νέας Γενιάς και Αθλητισμού είναι επιφορτισμένος, στο όνομα του Κράτους, με τη διαχείριση των πολιτιστικών ζητημάτων. Είναι υπεύθυνος για τη χάραξη μιας εθνικής πολιτιστικής πολιτικής, όπως και της υλοποίησής της, με τη βοήθεια ενός συγκεκριμένου αριθμού ειδικευμένων ινστιτούτων, ορισμένα από τα οποία βρίσκονται υπό την άμεση επίβλεψή του:

1. Ινστιτούτο των Πολιτιστικών Μνημείων (*Instituti Monumenteve të Kulturës, I.M.K.*), 2. Αρχαιολογικό Ινστιτούτο, 3. Ινστιτούτο Λαϊκού Πολιτισμού, 4. Γενική Διεύθυνση των Αρχείων του Κράτους, 5. Εθνικό Κέντρο Απογραφής της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, 6. Αρχεία Ταινιών, 7. Εθνικό Κέντρο Παραδοσιακών και Πολιτιστικών Δραστηριοτήτων.

Ιδρυθέν στα 1965, το Ινστιτούτο των Πολιτιστικών Μνημείων (I.M.K.) παρουσιάζεται ως φορέας-κλειδί για την προστασία και τη διαχείριση της αρχιτεκτονικής και αρχαιολογικής κληρονομιάς.

Τα αρχεία του Ινστιτούτου περιλαμβάνουν πλούσια τεκμηρίωση αποτελούμενη, μεταξύ άλλων, από 250.000 φωτογραφίες και πάνω από 5.000 πλήρεις φακέλους για τα αλβανικά μνημεία. Μαζί με την ειδική βιβλιοθήκη του I.M.K., που περιλαμβάνει πάνω από 5.000 τόμους, τα αρχεία αποτελούν χωρίς καμιά αμφιβολία ένα εργαλείο τεράστιας αξίας.

Το I.M.K. εκδίδει το εξαμηνιαίο περιοδικό *Monumentet,* εκτιμώμενο από τους ειδικούς για την επιστημονική του αξία, το πολυποίκιλο περιεχόμενό του και τις περιλήψεις των άρθρων σε άλλες γλώσσες (γαλλικά, αγγλικά). Ωστόσο, το μέλλον φαίνεται αβέβαιο εξαιτίας των οικονομικών περικοπών.

Διευθυνόμενο από έναν επιστήμονα διεθνούς φήμης, το προσωπικό του I.M.K. αποτελείται από ειδικούς υψηλού πανεπιστημιακού επιπέδου, από τεχνικούς και διοικητικούς παράγοντες. Η δομή του I.M.K. οργανώνεται λειτουργικά σε οκτώ τοπικά κέντρα, που έχουν την έδρα τους στις μεγάλες πόλεις της χώρας: Tirana, Gjirokastër, Berat, Shkodër, Korçë, Vlorë, Durrës και Sarandë. Επικεφαλής κάθε τοπικού κέντρου είναι ένας διευθυντής υψηλού επιστημονικού επιπέδου, ενώ κάθε τοπικό κέντρο απολαμβάνει ορισμένης εξουσιοδότησης και μιας επιχειρησιακής αυτονομίας. Συνολικά, 2.300 αρχαιολογικοί χώροι βρίσκονται υπό την ευθύνη του I.M.K.

Ο νόμος του 2003 σχετικά με την πολιτιστική κληρονομιά αποδίδει έναν σημαντικό ρόλο στο Αρχαιολογικό Ινστιτούτο της Ακαδημίας των Επιστημών, ως αρχής επιστημονικής επικύρωσης και πιστοποίησης και, βέβαια, ως ανώτερου θεσμού επιστημονικής έρευνας. Ενώ η Ακαδημία Επιστημών ιδρύθηκε μόλις στα 1970, το Αρχαιολογικό Ινστιτούτο ξεκίνησε τη δραστηριότητά του το 1948, με την ίδρυση του Αρχαιολογικού Μουσείου των Τιράνων στο οποίο ήταν αρχικά προσαρτημένο. Σήμερα, το Αρχαιολογικό Ινστιτούτο διευθύνει σημαντικές ερευνητικές εργασίες και είναι υπεύθυνο για τα αρχαιολογικά μουσεία των Τιράνων, Δυρραχίου, Απολλωνίας, Βουθρωτού και Korçë.

Εάν η οργάνωση της αρχαιολογίας στην Αλβανία έχει σημειώσει θεαματικές προόδους από το 1945, αυτό οφείλεται εν πολλοίς στη δραστηριότητα του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου. Στην πραγματικότητα, μέχρι το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η Αλβανία ήταν ένα λευκό σημείο στον αρχαιολογικό χάρτη, με εξαίρεση τους αρχαιολογικούς χώρους της Απολλωνίας και του Βουθρωτού, όπου διεξάγονται από το 1920 οι έρευνες της γαλλικής και της ιταλικής αρχαιολογικής αποστολής.

Κατά τη διάρκεια του δευτέρου μισού του περασμένου αιώνα οι πρόοδοι ήταν γρήγορες χάρη στη σύσταση αλβανικής αρχαιολογικής ομάδας γύρω από τους Hasan Çeka, Selim Islami, Skënder Anamali και Frano Prendi. Σήμερα, πολλοί αρχαιολογικοί χώροι έχουν αναγνωριστεί και πολλοί έχουν αποτελέσει ήδη το αντικείμενο εκτενών ανασκαφών με τη συνεργασία σοβιετικών επιστημόνων μεταξύ 1958 και 1960, και από το 1993 γαλλικών αρχαιολογικών αποστολών (Απολλωνία, Sovjan, Βυλλίς, Δυρράχιο), αγγλικής (Βουθρωτό), ιταλικής (Φοινίκη) και αμερικανικής (επιφανειακή έρευνα στην περιοχή της Mallakastra). Αν και μένουν πολλά ακόμα να γίνουν, η αρχαία κληρονομιά είναι σήμερα καλύτερα γνωστή. Το ίδιο συμβαίνει και με τη μεσαιωνική περίοδο, για την οποία η Ακαδημία Επιστημών πέτυχε την προστασία των μνημείων και των εικόνων. Η προϊστορική περίοδος έχει επίσης αποτελέσει το αντικείμενο σημαντικών ανακαλύψεων. Ο σημερινός αρχαιολογικός χάρτης παρουσιάζει ένα δίκτυο όλο και πιο πυκνό. Οι αλβανοί ειδικοί, εκπαιδευμένοι τόσο στην Αλβανία όσο και στο εξωτερικό, είναι σήμερα υποχρεωμένοι να επιζητήσουν συνεργασίες με τους αλλοδαπούς ομολόγους τους.

Albania, Land of Memory

Veronique Vassal

Albania, one of the smallest countries of Europe, situated in the western Balkan Peninsula and between Greece and Italy, has constantly been affected by the historical and cultural events taking place in central Europe and the Mediterranean, due to its geographic position.

In antiquity, the north of the country was inhabited by the Illyrians and the southern, bounded by the Aous river, was a part of ancient Epirus; along its Adriatic coast a number of Greek colonies was founded during the Archaic period, which greatly contributed to the economic and social development of the broader region. The kingdom of the Illyrians flourished in the fourth century BC and was abolished in 168 BC by the Romans, when it became part of their empire. Object of dispute between Byzantines and Bulgarians, the country was occupied in the fifteenth century by the Ottoman Turks. Albania became an independent nation at the beginning of the twentieth century.

The article presents in brief select ancient cities: Epidamnus, the Roman Dyrrachium, and Apollonia, both colonies of Corinth and Corcyra; Buthroton, the center of the Epirotan nation of the Chaonians; Byllis, city of the Illyrian tribe of Bylliones; and Antigoneia, founded by Pyrrhus, the king of Epirus.

The official state bodies, responsible for the protection, management and promotion of archaeological heritage are among others the Institute of Cultural Monuments, the Archaeological Institute of the Academy of Science, and the National Center for the Documentation of Cultural Heritage. For several years now foreign archaeological expeditions in collaboration with Albanian archaeologists have undertaken systematic excavations, the result of which has considerably advanced prehistoric archaeology.